Bereti Gábor

Jugoszlávia, utókövetés

Az elmúlt években mind a sajtó, mind a könyvkiadás terén érezhetően megszaporodtak a Jugoszláviával foglalkozó cikkek és tanulmányok. Az érdeklődés ráadásul egy olyan ország iránt ébredt fel, amely szemben a többi volt szocialista országgal, a maga rendszerváltását kísérő polgárháborúban felbomlott és megszűnt létezni. Egy olyan ország iránt, amely 1920-as létrejötte és 1990-ig tartó regnálásának első harmadára eső idejét a második kétharmadára eső idejétől eltérő politikai-gazdasági rendszerben töltötte. S ez már önmagában is kérdéseket vet fel: vajon mi lehet az, ami egy szétesett országból, s főleg annak letűnt második periódusából a rendszerváltást követő több évtized után a ma embere számára még tanulságos és eleven lehet. S vajon a szocialista Jugoszlávia évtizedeit firtató emlékezetben pl. mire utalhat az a manapság gyakran hallható, előforduló fogalom, hogy jugoszlavizmus, jugoszlávság. Mindemellett az első világháborútól máig tartó bő száz év bővelkedik olyan eseményekben, amelyek a kérdéshez kapcsolódván magukra vonják a figyelmet, s a korunk problémáira választ kereső igyekezet számára megkerülhetetlenek.

Hogy csak néhányat említsek a jugoszlávság kérdésével foglalkozó írások közül: Orcsik Roland például a *Posztjugoszláv vagy jugózombi magyarok?* című írásában (*Kortárs*, 2019/01) így ír: „A jugoszláv tapasztalat nem pusztán a magyarok szempontjából, hanem az összes exjugoszláv nemzet, sőt az európai nemzetek szempontjából is tanulságos. Talán nem véletlen, hogy számos olyan kiadvány jelent meg különféle nyelveken, amely Jugoszlávia létformájával foglalkozik. Miért kéne éppen a magyaroknak lemondani ennek értelmezéséről, akik többszörösen is érintettek a kérdésben? Vajon ez nem a múlt újabb tagadása lenne?" Fehér Viktor a *Nacionalizmus és jugonosztalgia a volt*

Jugoszlávia területén és Vajdaságban című írásában (*Híd*, 2019/6), áttekinti a jugoszlavizmus változatait, s miközben körüljárja a jugoszláv identitás lehetséges értelmezéseit, megállapítja, hogy a jelennel szemben megfogalmazott kritikáknál jóval komplexebb jelenséggel van dolgunk, melynek vizsgálata még csak most vette kezdetét. S hogy közelebbről miről is üzen ez a kezdet, azt Losoncz Márk némileg átlelkesült írásában így interpretálja: Jugoszláviából ami megmaradt, az az excessus (értsd: eltérő – B. G.) jelleg, mint tiszta forma: Jugoszlávia – írja –, arra vonatkozik, ami a kelet-európai kalandon belül *valami több* volt, utópikus többlet. Úgy véli, hogy az *Internacionálé* hangjaiból kibontakozó Jugoszlávia az *Örömóda* dallamaiban oldódik, oldódott fel. „Milyen esélyei maradtak hát Jugoszláviának, mint excessusnak? Mit tehet a reflexív, emancipatorikus ellen-nosztalgia?" – teszi fel a kérdést, majd egy a mondandóját érintő fontos észrevételt tesz: „[m]ielőtt működésbe hoznánk az ellen-nosztalgiát, […] ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy Jugoszlávia szétesését ne egy szükségszerű hanyatlástörténet végső fejleményeként fogjuk fel" – írja, hiszen, s ezt már mi tesszük hozzá, így az emancipatorikus ellen-nosztalgiát működésbe hozó, egyébként teljes mértékben akceptálható szándék is értelmét veszítené. (https://dinamo.blog.hu/2015/01/23/mi_lesz_veled_posztjugoszlav_vilag). Vagyis az emancipációval korrelált jugoszláv létformát excessus jelleggel illetni mindenképp megtévesztő.

Az emancipációra való hivatkozás ugyanakkor egy termékeny utat nyit meg előttünk. Hiszen Jugoszlávia létformája épp az emancipáció világtörténelmi folyamatában nyeri el értelmét. Abban a folyamatban, amelyben az ember képességei szabad kibontakoztatásának legalkalmasabb társadalmi formációját keresi. Ám mint már ebből is látható, az emancipáció ab ovo egy többrétegű fogalom. Legáltalánosabb értelmében pl., az embernek a munkatevékenység kényszere alóli felszabadulását jelenti, amihez nyomban hozzá kell tennünk, hogy végső fokon épp az emberi munkatevékenység az, amely a folytonos technikai-gazdasági hatékonyság növekedését generálja, s egyben anticipálja és igényli a fejlődésből fakadó és az ezzel adekvát társadalmi-politikai rendszer(ek), formák feltételeit. Ezért, hogy ez a folyamat, hogy ez a fogalom egyszerre konkrét céltételezésekhez kötött és utópikus jellegű. Az emancipáció egyben gyűjtőfogalom is. A felszabadítási ideológiák gyűjtőfogalma. A felépítmény (al)rendszereiben kulmináló nemzeti, nemzetiségi, kulturális, szociális, vallási stb. egyenlőtlenségek megszüntetését célzó ideológiák arzenálja. Az

emancipáció megjelenése, fogalmának tartalmi megismerése révén az ember képes kiválasztani az ő szabadságát, emancipációját képviselő társadalmi mozgalmat, politikai alakzatot. Innen nézve tehát a korabeli emancipatorikus folyamatok változatai közül a jugoszláv megtestesülés volt a normális, az emancipáció ethoszát képviselő alakzat. Az ország szétesése ellenére a „jugoszlávságnak" nevezett, de lényegét tekintve emancipatorikus processzus ezért élhet tovább s él ma is.

Mint láttuk, a munka az ember nembeli létének sine qua non-ja. Míg az ember emberiségként való fejlődése, avagy az egyenlőtlenségek béklyóin túljutott, mert már a termelőerők saját, roppant kifejlettségének talapzatán szerveződő társadalom léte manapság még csupán utópia, ezért a politikai küzdelmeket, a fejlődést, azaz az emancipálódást is, olyan antagonizmusokon keresztül érvényesülő, érvényesíthető feladatként éljük meg, melyben a szabadság ösvényén a fejlődés és az emancipáció összefonódó és felismert kritériumai vezetnek bennünket. Amíg emancipált közösséggé nem válik az emberiség, addig a különbözőségek mindig ellentétekké válva termelődnek újjá.

Az elmúlt száz, százötven év gazdasági fejlődésének (gazdaságtörténetének) egyik tanulsága, hogy az ab ovo a természet megismerésének függvényében, a megismerés talapzatán(ak mai szintjén) fejlődő gazdaság egyfelől a maga kapitalista lényegéhez tartozó tulajdonviszonyokból adódóan kikerülhetetlenül újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket, másfelől az egyenlőtlenségek felszámolását célul kitűző emancipatorikus mozgalmak sem hagyhatják figyelmen kívül azt a tényt, hogy a gazdaság, nevezzük úgy, piaci működését a termelőerők fejlettségének jelenlegi fokán pusztán politikai gesztusokkal nem annulálhatják. Épp ezért feltűnő, hogy úgy a múltra, Jugoszláviára, vagy épp az Európai Unió versenyképességére vonatkozóan az emancipációs igények integrációs feltételeire, kritériumaira mily kevés figyelem irányul.

S hogy csupán szűkebb témánknál maradjunk, feltűnő, hogy a Jugoszláviáról szóló mostani diskurzusban is csupán nyomokban esik szó az integráció és a föderáció kérdésköréről. Holott épp ezekhez kötődnek az államberendezkedést, a gazdasági versenyképességet és a nemzeti identitást érintő kardinális kérdések. S nem csupán a múltra utaló módon, de pl. az EU struktúráját érintően is. Mivel ezek máig ható tanulságok hordozói, tehát érdemes a délszláv ország, jelesül a szocialista Jugoszlávia kialakulását kísérő integráció és föderáció kérdéskörének figyelmet szentelnünk.

Vékás János *A Vajdaság mint emlék és modell – Jugoszlávia nélkül* című írásában (*Bennünk élő múltjaink*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008) az első Jugoszláviát, az SZHSZ Királyságot unitarista, a második, szocialista Jugoszláviát pedig föderalista államalakzatnak interpretálja. Az első a lassan kapitalizálódó feudalizmus örököse, míg a második az emancipatorikus lehetőségek ígérete. Ám, írja, „egyik sem tudta az országot tartós fejlődési pályára állítani, mert nem sikerült a nemzeti identitás és a társadalmi modernizáció között harmonikus kapcsolatot kialakítani" (242). Ámbár, tegyük hozzá, ez a kapcsolatteremtés a szocialista Jugoszlávia történetének néhány évtizedében eredményesnek bizonyult. Itt tehát a kudarc oka valami másban keresendő. „[Az] első Jugoszlávia esetében […] a második világháború kitörésekor a nemzeti elitek mindegyike az önálló államiságban látta a megoldást" – írja. – „Lényegében a Jugoszláv Kommunista Párt volt az egyetlen számottevő politikai tényező, amely továbbra is a közös államban látta a jövőt" (236). A nem véletlenül hasonló jelenségeket produkáló két történelmi szituáció között a döntő különbség az, hogy míg a második világháborút követően a térségben egy emancipatorikus politikai erő kerül túlsúlyba, addig az 1990-es években a rendszerváltás fejleményeinek épp ez esik áldozatul. Mivel tehát a kudarc(ok) okát az emancipáció történetét kísérő eseményekben lelhetjük fel, s hogy közelebbről lássuk, miről is volt/van szó, érintenünk kell az emancipatorizmus genealógiáját, és figyelemmel kell lennünk az emancipatorizmus elvi és gyakorlati kritériumaira is.

Az első világháború idejére kialakulnak a versenyképes államalakzat feltételei: a munka, a termelés alapzatának fogyasztói oldaláról (a tőkemegtérülés, centralizáció, koncentráció stb. optimális feltételeként) a minimum százmilliós piacot kóstáló gazdasági államterület, a felépítmény oldaláról pedig a lakosság szociális, nemzeti, felekezeti stb. emancipatorikus életfeltételeit biztosító (föderális) államszerkezet, állammodell. Az emberiség fejlődésének politikai evolúciója során emancipatorikus céljai elérésére a korai egalitárius kísérleteket követően a modernitásban a levert 1871-es párizsi kommün, majd a 20. század hajnalán a nagy októberi szocialista forradalom idején nyílott lehetőség. A marxizmus tudományosan megalapozott elvei alapján a Lenin irányította bolsevik párt a kialakult forradalmi helyzetben, polgárháborús és intervenciós körülmények között, megszervezi a világ első munkásállamát, az immár komplex emancipatorikus

célokat is követő Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét. Bár a Szovjetunió elsősorban a tőkésosztály feletti társadalmi (szocialista) uralom egalitárius államalakzata, egyéb, főleg a népek nemzeti együttélését biztosító gyakorlatában a kor újszerű, mert a gazdasági integráció és a politikai föderáció elveit követő emancipatorikus formáció is. Tehát a gazdasági integráció és a politikai föderáció már ekkor, mint az emancipatorikus államalakzat feltételei mutatkoznak meg. S egy pillanatnyi kitérőt téve, ha most az Európai Unióra az emancipatorikus szükségletek kritériumai felől tekintünk, akkor az Európai Unió manapság alig tűnik többnek a globális banktőke regionális részlegénél, amely mint ilyen, a finánctőke (a Nemzetközi Valutaalap s az Európai Központi Bank által koordinált) egyik monetáris – s az egyéb emancipatorikus feltételek híján egyre kevésbé versenyképes – uniója.

A Szovjetunió megalakulásának idején merült fel a kérdés, hogy ha gazdaságilag elmaradott országban győz a szocialista forradalom, vajon bevezethető, megszervezhető-e a szocializmus. Erre a történelem igennel válaszolt. Igen, ha a külső politikai feltételek adottak, ha a gazdaság irányításában az új hatalom is részesül, ha a demokratikus népképviseleti jelleg a népek nemzeti (nemzetiségi) teljességének a terén is teljesül stb. A gazdasági elmaradottság felszámolásának lehetőségére Kína utóbbi harminc évének az útja ad választ, hiszen látható, hogy ha a politikai stabilitás demokratikus, pluralista körülményei biztosítottak, az ország a nemzetközi (globális) piacgazdaság szerves részévé válhat. Látható, hogy zavartalan, profitábilis megtérülésének reményében a tőke a politikai hatalommegosztást elfogadja.

S hogy a Szovjetunió első évtizedében milyen elvek alapján alakult az új ország népeinek nemzetiségi viszonya, azzal kapcsolatban Rehák László pl. idézi az OSZD(b)MP VII. kongresszusának határozatát: „A párt széles körű területi önkormányzatot követel, követeli a felülről való ellenőrzés teljes megszüntetését, a kötelező államnyelv eltörlését és követeli, hogy az önkormányzattal bíró és autonóm területek határait maga a helyi lakosság állapítsa meg, figyelembe véve a gazdasági viszonyokat, az életfeltételeket, a lakosság nemzeti összetételét. […] A párt követeli, hogy az alkotmányba iktassanak be egy alaptörvényt, amely érvénytelennek nyilvánít mindenféle olyan kiváltságot, amelyben csak egy nemzetnek van része, és megszünteti a nemzeti kisebbségek jogainak bármi néven nevezendő csorbítását” (Rehák László: *A kisebbségek Jugoszláviában*. Forum Könyvkiadó, Új-

vidék, 1967, 61). Rehák László többek között említi Leninnek az annexiók nélküli békékre vonatkozó tézisét is.

Az annexiók nélküli békék elvének deklarálása mind a nemzetközi politikában, mind a Szovjetunió belpolitikájában a népek nemzeti viszonyainak az egyenlőség, az emancipáció elvének érvényesítése alapján történő kialakítására irányult, azóta is mintát kínálva az önigazgatáson alapuló nemzetpolitikára. Anno ez szöges ellentétben állt a készülő Párizs környéki békemű szellemiségével, ahol vagy a korábbi, vagy az új győztes burzsoá nemzetállamok államnemzeteinek a rablóbékéhez való jogát deklarálták és érvényesítették. Ugyanakkor a harmincas évek közepétől a III. Internacionálé politikájában bekövetkező változás épp a korábbi elviségtől, az egyenlőség és az emancipáció elvétől és gyakorlatától való elfordulást jelentette, s az annexió elvének való behódolást eredményezte.

Losoncz Alpár írásában (*Az autonómia/heteronómia horizontja*. In *Ki vagy te, vajdasági magyar?* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2017) a nemzetek együttélésének kérdését egy kis kohorsz, egy területileg behatárolt közösség entitástörténetébe foglalva vizsgálja, amelyben az elmúlt száz év történései e multietnikus közösség különböző entitásait természetesen rendre eltérő módon érintették. Holott, ha a változások az emancipáció elvei mentén valósulnak meg, akkor az alá-fölérendeltségi viszonyok nem csupán átrendeződnek, vagy éppen megcserélődnek, hanem kiegyenlítődnek. A kiegyenlítődés, az egyenlővé válás a nemzetek közötti viszonyok terén az emancipálódás jellegzetes kritériuma. S persze az elmúlt száz év történetét figyelembe véve, egyes részleteiben még ma is utópikus kritériuma.

Losoncz Alpár az emancipatorikus elvre figyelemmel részletekbe menően tárta fel a vajdasági, s tágabb kitekintéssel a jugoszláviai nemzetek identifikációs viszonyainak a történetét, emlékeztetve arra, hogy a jugoszláviai tapasztalatok „a neoliberalizmus és az etnonacionalizmus elegyével szemben idézhetők fel, hogy *a kisebbség mindig több mint kisebbség*, hogy foszforeszkál benne az emancipáció vágya […], s hogy a kisebbségi szükségletekben univerzalista igények szólalnak meg" (113). Ezért hatott anakronizmusnak, amikor Losoncz Alpár minden kritika nélkül tálalta azt a valószínűleg egykor megtörtént esetet, miszerint még jugoszláv kommunisták egy csoportja is az államok közötti viszonyok jövőbeni rendezését az államok föderális és a nemzetek egyenlőségi viszonyainak a kialakítása helyett ismét a területi annexiók nemzetállami és az államnemzet és

nemzetiségei közötti egyenlőtlenségi viszonyok elve érvényesítéseként vetették fel (88).

A konföderáció, a népek szövetséges államának eszméje már a 19. században megszületett. A két háború között G. Dimitrov ennek az eszmének a híveként dolgozott (pl. a III. Internacionáléban) annak megvalósulásáért. „A II. világháború után a JSZNK és a Bolgár Népköztársaság vezetői tárgyaltak olyan megállapodásról, amely fokozatosan a balkáni szocialista köztársaságok szövetségének megvalósításához vezetett volna" (Tito: *Beszédek és cikkek III.* Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1962, 448). Jugoszláviát is érintően meg kell említsük, hogy a III. Internacionálében folytatott szovjet politika nyomán 1935-től megváltozik az Internacionálénak a versailles-i békerendszerrel kapcsolatos politikája, az Internacionálé számára is elfogadhatóvá válnak a versailles-i békerendszer következményei. Már Jugoszláviára sem úgy tekintenek, mint ami egy imperialista rablóbéke államtákolmánya. Láthatjuk, hogy a húszas évek végétől datálhatóan az addig mind gazdaságpolitikájában, mind nemzetiségi politikájában emancipatorikus berendezkedésű Szovjetunió megváltozik. A NEP koncessziós gazdaságpolitikáját a direkt tervutasításos rendszer, míg az önigazgatás elvén nyugvó nemzetiségi politikát a centralizáció váltja fel. A harmincas évek végére a sztálini regresszió következtében a Szovjetunióban kiépül a szocializmus bürokratikus, hierarchikus modellje.

Mint tudjuk, a fasiszta diktatúrák elnyomása alól a szövetségesek második világháborús harcai során szabadul fel Európa. 1945 tavaszán lényegében a keleti és a nyugati hadszíntereken találkozó frontvonal választja el egymástól a két világhatalom kialakuló érdekzónáját. Nyugat-Európában az Egyesült Államok, Kelet-Európában a Szovjetunió hegemóniája érvényesül. Nyugat-Európában a maga korabeli, klasszikus formájában reinkarnálódik a tőkés rendszer, Keleten viszont lehetőség nyílik egy alternatív, emancipatorikus berendezkedés kialakítására. Az első években, a szuperhatalmi versengés ellenére is, mondhatnánk, zavartalanul zajlik az eltérő világrendszerek éthosza szerinti fejlődés. Nyugat-Európára ebben az időszakban a Marshall-segély révén (is) kiterjesztett amerikai befolyás erősödése, míg Keleten a Szovjetunió támogatására is számító, újonnan szerveződő népi demokráciák körében beinduló föderális szövetségi rendszer kiépítése a jellemző. Ám erre, a rendszer éthosza szerinti fejlődési lehetőségre annak néhány évet felölelő kibontakozása után gyors és

drámai megtorpanás vár. Volt tehát néhány év, ami mind a szocialista Jugoszlávia, mind a mai jugoszlavizmus (eszme)történetének döntő mozzanata. Ennek a fejleménynek azonban még az emancipatorikus alternatívát számon tartó emlékezet is alig szentel figyelmet. Holott történelmi léptékben épp ez hordozza, hordozta a rendszerben rejlő alternatív lehetőséget.

„Bledben az önök képviselőivel együtt alaposan megvitattuk a jugoszláv–bolgár viszony kérdését, és arra a meggyőződésre jutottunk, hogy semmi sem zavarhatja meg mai testvériségünket és egységünket, hanem azt még jobban el kell mélyítenünk és ki kell terjesztenünk. A vámok megszüntetése, a vámunió és sok egyéb határozat, amelyet ott hoztunk, valójában már népeink közösségének lényegét képezi" – olvashatjuk Titónak a Dimitrovval folytatott tárgyalások után Várnában elhangzott beszédében (*Borba*, 1947. november 29. In Tito: *Beszédek és cikkek III.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1962). A kelet-európai népi demokráciák között sorra köttettek az együttműködési egyezmények és gazdasági szerződések, amelyek egy összefüggő gazdasági régió kialakítását célozták (*Népszava*, 1947. november 29.). A „tervek gyökeres fordulatot ígértek a megelőző nemzeti elzárkózás és szűklátókörű autarkiás fejlesztési koncepciók után. Fordulatot, amely e földrész viszonylag kicsiny és egyoldalú erőforrásokkal rendelkező országai számára a leghatásosabb gazdasági növekedéssel kecsegtetett. Ezek a tervek lehetőséget kínáltak a párhuzamos fejlesztésből eredő szükségszerű pazarlás elkerülésére, felvillantották annak reményét, hogy az integráció segítségével minden ország az adottságainak leginkább megfelelő gazdasági ágak fejlesztésére koncentrálja erőit" (Berend T. Iván: *A közép- és kelet-európai gazdasági integráció kérdéséhez. Közgazdasági Szemle*, 1968/5, 552).

Ám „a népi demokráciák gazdasági integrációs tervei Sztálin határozott ellenkezésével találkoztak. Ez abban a ritka formában jutott kifejezésre, hogy Dimitrovnak a gazdasági integráció, a vámunió előkészítését célzó bukaresti tárgyalásait és a tárgyalásokat követő sajtókonferencián kifejtett nézeteit Sztálin a sajtó hasábjain, nyilvánosan is élesen megbíráltatta" (554). A *Pravdá*ban 1948. január 28-án rövid, a sajtókonferencián elhangzottakat elítélő szerkesztőségi nyilatkozat jelent meg, miszerint „ezeknek az országoknak nem ez a kiagyalt föderáció vagy konföderáció, illetve vámszövetség a problémájuk, hanem a *függetlenségük és szuverenitásuk* megvédése és megszilárdítása" (554). „A sztálini elgondolásoknak aztán a hivatalos sajtó állásfogla-

lásainál jóval nagyobb nyomatékot adott a Jugoszláviával néhány hónap múlva kirobbant és elmérgesített konfliktus" (uo.). „[Az] »önálló« gazdaságot lényegében kizárólag belső forrásokra alapozva kívánták megteremteni. *A finanszírozási önellátás szemlélete, ami a szovjethatalom első évtizedére egyáltalán nem volt jellemző* (kiemelés tőlem – B. G.) és sajátos módon a szocialista útra lépő országokban sem kezdettől fogva jelentkezett, a negyvenes évek végétől […] úgyszólván áthághatatlan elvi tézissé merevedett" (uo. 559). A fiatal demokráciák ismét az autarkia kalodájába kerültek.

Tudniillik „Sztálinnak nem állt érdekében a népi demokráciák átfogó integrációja, amellyel szemben nehezebben érvényesíthette volna a szovjet dominanciát és a direkt irányítás elvét, mint a kisebb államok halmazával szemben" (2013-10-14_juhasz-jozsef_a-kominform-es-jugoszlavia, 5). A manifesztálódó konfliktus nyomán tehát „Belgrádban úgy döntöttek, hogy nem vállalják a csatlós szerepét: a JKP vezetőségének február 19-i és március 1-ji határozataival elutasították a moszkvai követeléseket" (uo. 5). Juhász József megfogalmazásában: „Ez Jugoszláviát elindította egy alternatív szocializmus-modell keresésének az irányába. Belgrád ugyanis a Kominform eljárását nem véletlenszerű, egyszeri politikai tévedésként értelmezte, hanem Jugoszlávia függetlensége elleni szisztematikus támadásként, amelynek legfőbb okát a szovjet társadalom etatizmusában, azaz a párt és állam összefonódásában, valamint ezen összefonódott politikai struktúrák társadalom feletti uralmában és bürokratikus elfajulásában lelte fel" (uo. 9). Edvard Kardelj visszaemlékezéseiben erről ezt olvashatjuk: „mi néhányan, a JKP Politikai Irodájának tagjai, meglátogattuk Titót Splitben, ahová pihenni ment. Azt javasoltuk neki, hogy az önigazgatást társadalmi rendszerré építsük ki, valamint hogy a JKP statútumának meghatározott részeit módosítsuk, magát a pártot pedig nevezzük el Kommunista Szövetségnek." A konfliktus tehát élesen megmutatta, „hogy az önigazgatás az egyetlen járható út a szocializmus számára" (Kardelj, E.: *Visszaemlékezések*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981, 149–154).

Azonban néhány biztató évtized után Jugoszlávia sem kerülhette el végzetét. Hiszen Jugoszláviában Milošević „antibürokratikus forradalma" borította fel azt az 1974-es alkotmányban rögzített államjogi egyensúlyt, amely a jugoszláv történelmet végigkísérő centralizmus-föderalizmus polémiában az éppen érvényben lévő kompromisszumot jelentette (Juhász József: *Rendszerváltás vagy „államvál-*

tás"? Jugoszlávia az 1980–90-es évek fordulóján. *Korunk*, 2019/12). S ahogyan az egyszer már a második világháború időszakában bekövetkezett, a délszláv államszövetség kohézióját a külső erők és a belső nacionalista ambíciók szétzilálták.

Ám a rendszerváltás forgatagában még egy ízben felvetődik az integráció lehetősége: Oleg Bogomolov, aki rendszerint a szovjet vezetést megelőzve mondott ki dolgokat, 1989 februárjában még arról beszélt, hogy az „elkerülhetetlenül hanyatló KGST-kapcsolatok és a formális VSZ-tagság mellett egyre inkább a semlegesség kerül előtérbe, és kialakulhat egy Duna menti Föderációt szorgalmazó mozgalom" (Romsics Ignác: *A kelet-európai rendszerváltozások külpolitikai háttere. Korunk*, 2019/12, 30). Ez az észrevétel jelzi, hogy a korabeli szovjet büróban még voltak, akik a rendszer emancipatorikus átalakulásával számoltak. Ám az inkompetens gorbacsovi és jelcini vezetés más utat szabott a változásoknak.

Jugoszlávia „kicsiben" valósította meg azt, ami világtörténelmi méretű hatékonyságában csak a népi demokráciák integrációjával bontakozhatott volna ki. Jugoszlávia ugyan (részben) elkerülte az autarkia csapdáját, de a rendszer hozadékából, a tágabb értelemben vett föderáció saját talaján kibontakozó integrációs előnyéből ő sem részesülhetett.

Mint láttuk, olvasatomban Jugoszlávia így és ezért került szembe a Szovjetunióval, s szervezte meg a maga államalakzatát az autentikus emancipatorizmus elvének megfelelően. Mert bár igaz, hogy közvetlenül a kirobbanó szovjet–jugoszláv konfliktus indítja el a külön-utasnak tűnő jugoszláv fejlődést, mégsem ez utóbbi tekintendő az autentikustól eltérőnek, hanem éppen ellenkezőleg, ez képviselte az emancipatorikus rendszerváltozatot. A történelmi alternatívát. Ami a jugónosztalgiát is életben tartja.